

LITERATURA ARTS INFORMACIO

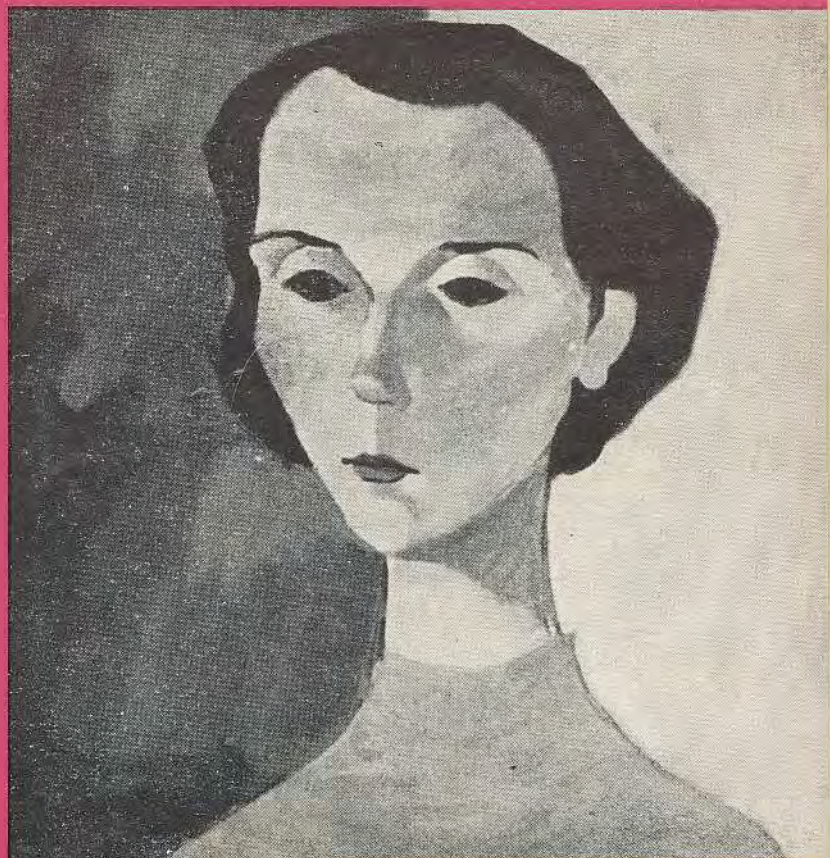

PONT BLAU

Nº 11

SETEMBRE

9 5 3

S U M A R I

	Pàgs.
<i>Senyora Farreny, oli, per ANTONI FARRENY</i> . . .	Portada
EDITORIAL	197
<i>Hipòtesi sobre el Tirant, per JOAN FUSTER</i> . . .	198
<i>La galeria dels somnis, per DOMÈNEC GUANSÉ</i> . . .	201
<i>L'aroma, per J. ROURE-TORENT</i>	207
<i>El meu cant a la Pàtria, per JOSEP M. MURIÀ</i> . . .	209
<i>Cinc Poemes, per MANUEL DURAN</i>	210
<i>L'Odisseu d'Agustí Bartra, per PERE CALDERS</i> . . .	212
<i>Mort d'un guerrer, per RAFAEL TÀSIS</i>	214
INFORMACIÓ	
<i>Notes dels Països de Llengua Catalana: De Barcelona, per MAURICI SERRAHIMA</i>	220
<i>Lletres: Jocs Florals de la Llengua Catalana; Crítica de llibres, per ANNA MURIÀ i J. F.; Teatre Català a Mèxic</i>	222
<i>Arts plàstiques: Tarragó i Giménez Botey triomfen, per J. S. V.; Vallmitjana</i>	229
<i>La Conferència Nacional Catalana</i>	231
<i>Diverses.</i>	232

Subscripció: Semestre, \$ 12.00
Un número, \$ 2.50

HIPÒTESI SOBRE EL "TIRANT"

Per JOAN FUSTER

Aquests apunts del meu diari de lectures duen la data de 26 d'agost del 1952.

UNA IDEA que m'ha acompanyat, insistent, en aquesta nova lectura del *Tirant lo Blanc*, és la del possible paral·lel a establir entre els autors de la novel·la valenciana i el seu panegirista Cervantes. Pensava, naturalment, en alguna cosa ben distinta a les que estudiaven els tècnics en literatura comparada. Sembla que les poques o moltes ressonàncies del *Tirant* en el *Quijote* estan ja analitzades fins al màxim límit previsible. Es tractaria, doncs, d'una altra mena de confrontació, més àmplia, no tan referida als detalls. Posar en contrast l'actitud última — psicològica o cultural — que originà cada un d'aquells dos llibres fóra, si més no, una experiència curiosa. Les mateixes frases que el *Cura* del *Quijote* dedica a l'obra de Martorell i Galba donen ocasió a reflexionar sobre el punt inicial: la simpatia sentida per Cervantes al *Tirant lo Blanc*. La causa aparent d'aquella simpatia és la manca d'extravagància i del meravellós que caracteritza *Tirant* dins el gènere cavalleresc. Una altra causa, més profunda, és aquell seu to jocund, que fa escriure a l'escriptor castellà els dos coneguts elogis: *tesoro de contento i mina de pasatiempos*. Perquè, al meu veure, Cervantes no hi pondera l'humorisme — no és altra cosa — del *Tirant*, en tant que humorisme en si, sinó en tant que aplicat a un objecte: al món cavalleresc. És clar que l'afinitat de Cervantes amb Martorell i Galba és relativa. Intentaré, ara, precisar-la en allò que bonament puga.

Caldria, primer que res, situar Cervantes, d'una banda, i Martorell i Galba, de l'altra, en llur respectiva circumstància cultural. El *Tirant* i el *Quijote* s'encaren amb un mateix fet ètico-social, la cavalleria i el seu repertori de valors: però no des d'una mateixa convicció espiritual. Cervantes, en efecte, pertany al Renaixement, mentre que Joanot Martorell i Martí Joan de Galba estan incursos en l'Edat Mitjana: en la tar-

dor de l'Edat Mitjana, si es vol. Es podria parlar del caràcter prerenaixentista del segle xv valencià, i també de les persistències medievals en l'ambient en què visqué Cervantes. No serà lícit, però, refiar-se'n. Si el medievalisme és idèntic en els dos casos, el Renaixement no. El Renaixement català, per desgràcia nostra, no passà d'un primer estadi italianitzant i de descoberta de l'Antiguitat clàssica. Precoç, esgota el seu cicle en la zona cortical, merament estètica, del gran moviment que començava. El Renaixement espanyol, més tardà, pogué rebre allò que de substantiu introdueix l'Humanisme. Breu: el Renaixement espanyol conegué Erasme — encara que després l'hagués d'oblidar a la força —, amb els avantatges que això implicava. El *Tirant*, en conseqüència, solament es beneficia dels primers aires de llibertat: i la diferència de to entre ell i la literatura catalana anterior resulta massa patent per insistir-hi. Martorell i Galba no en posseeixen la consciència que cent anys més tard, en tindria Cervantes: consciència d'aquella llibertat i de les possibilitats que obri.

Per tot això — i per altres raons — Cervantes pogué ser, i fou, un esperit crític. La seua arma és la ironia. Una ironia més subtil i tot que la del mateix Erasme, per allò de la "tècnica de l'intel·lecte emmascarat" que hagué de practicar l'espanyol, segons Américo Castro. Joanot Martorell i Martí Joan de Galba, al seu costat, foren uns ingenus. L'atac al món cavalleresc, de la part de Cervantes, és obert, corrosiu, explícit: àdhuc amb una punta de ressentiment. Hi ha sarcasme, i per tant, intenció reformadora, propòsit transcendent. En el *Tirant*, en canvi, tot és gratuït. En certa manera, es mostra tan despietat amb la cavalleria i els valors medievals com el *Quijote*; però la seua burla es queda en humorisme, no arriba mai a la sàtira. Tant Martorell com Galba eren cavallers; el primer n'exercia la professió, i en tenim un ameníssim epistolari de quan desafià algun altre desvagat del seu estament. En llur novel·la, junt a trossos

d'exaltació de les virtuts cavalleresques — escrits, o plagiats, de bona fe —, veiem els mateixos cavallers, les dames, els personatges reials, en un escorç caricaturesc, igualment presentat de bona fe. Els dos escriptors valencians plasentegen amb la cavalleria amb aquella desimboltura ambigua que usen els sagristans amb les coses d'església, irreverent per familiaritat més que per escepticisme.

El fet que uns cavallers tinguen, en el segle xv, un concepte tan singular de la cavalleria deuria ser bastant greu, mirat des de l'angle medieval. Convindria destriar què hi ha, en l'humorisme del *Tirant*, de procedent del bon humor racial valencià — suposant, és clar, que aquest bon humor siga realment racial. Convindria, encara, veure què té de comú amb l'esperit de l'escola satírica valenciana — de Jaume Roig a Gazull —, contemporània de Martorell i Galba. Jo crec, provisionalment, que ben poc, en els dos casos. M'incline més a identificar en el *Tirant* un fenomen que, potser, no és exclusiu de la València quatrecentista: el trànsit del tipus de vida aristocràtic, en el sentit cortesà i cavalleresc de l'Edat Mitjana, a un tipus de vida nou, el modern, representat per la burgesia. (Empre el mot *burgèsia* en una accepció sociològica, neutra, no socialista, polèmica.) És aqueix trànsit, com a fenomen peculiar de certa part de la societat d'aleshores, el que cal destacar. I m'ho confirma el que Cervantes, després, lloàs el *Tirant* perquè presentava els cavallers com a hòmens corrents: que menjaven, bevien, feien testament i es morien al llit. És a dir: a ell, burgès definitiu, li agradava trobar-hi l'heroi sense l'aurèola mítica, l'heroi a mitges, que ja no detentava, pel simple fet de ser cavaller, una sèrie de virtuts excepcionals, quasi sobrenaturals. El cavaller es converteix en ésser vulnerable; la casta escandalosament privilegiada s'incorpora al regne de la normalitat. I tot això en una novel·la de cavalleries — que, com a tal novel·la de cavalleries, era un petit frau.

Martorell i Galba no perden oportunitat, efectivament, d'enrolar llur nobles personatges en peripècies còmiques, o almenys vulgars. *Tirant* i els seus cavallers són, no hi ha dubte, gent estrènua; la Princesa i les da-

mes de la cort, honrades — amb aquella honradesa sui generis de la novel·la cavalleresca. No desmereixen, en això ni en altres aspectes, al costat dels protagonistes de qualsevol altre llibre del gènere. Però els autors del *Tirant* semblen tenir interès a adornar els transons èpic amb escenes de vodevil. En veritat — per dir-ho amb un clixé posterior —, *Tirant* es *també* un heroi vist pel seu ajuda de cambra. O per un company d'armes que no li guarda miraments. La seua mort, de resultes d'una pulmonia pescada passejant vora riu, és d'una mediocritat infeliç, si hom la mira des de la tradició cavalleresca. Que en tot açò hi ha una subterrània deliberació de buscar el contrast violent, ho prova, encara, que Galba — autor de l'última part del llibre — fa continuar la presència del *catalans* a l'imperi grec en la persona d'Hipòlit, el successor de *Tirant*, el qual esdevé irrisòriament emperador com a efecte d'una *histoire de cul...* L'abast d'aquesta burla és de bon tros més reduït que el de la cervantina. Cervantes es revolta contra tota una societat; els valencians comencen per no revoltar-se, i terminen per limitar el camp de llur burla a l'espectacle cavalleresc. Allò que en el *Quijote* és ferment revolucionari, en el *Tirant* no passa d'esplai irresponsable.

Açò últim no és insignificant, precisament. Pensant-hi, he escrit a posta, i l'he subratllada, la paraula *catalans*, per referir-me a les hosts de *Tirant lo Blanc*. La substància catalana del *Tirant* no és tan palesa com la castellana del *Quijote*, perquè el nostre llibre no s'aparta del tòpics cavallerescs. Tanmateix, resulta essencial en ell que els seus autors imaginassen el protagonista sobre el patró de la figura i l'aventura de Roger de Flor. La constant al·lusió, velada o deformada, a la nostra epopeia levantina, dóna a la novel·la un pes nacional incontestable. Potser Martorell i Galba obraren així, seguint l'impuls realista que volgueren sostenir en tot el llibre: el record il·lustre de Roger de Flor els forniria d'un material immediat i conegut per a novel·lar. Però també hauríem de suposar que aquesta referència directa a uns fets històrics, coneguts del lector català, facilitaria la comprensió per aquest de les intencions del novel·listes. Hi

ha, doncs, en el *Tirant*, no solament una visió mig seriosa mig burlesca de la cavalleria en general, sinó la mateixa visió, més concreta, de la cavalleria catalana i de tot allò que s'hi relaciona: l'esperit heroic, el sentiment de l'honor, l'ambició expansionista, la voluntat hegemònica. Tenint en compte el paper de classe directora, d'ingredient actiu, que en una societat com la nostra d'aleshores jugava la noblesa, es podrà mesurar la dimensió política, oculta, del *Tirant*.

Tot em duu a creure que Martorell i Galba eren, com Cervantes, uns hòmens desilusionats. *Tirant lo Blanc*, que encarna el moment de màxima esplendor de la literatura catalana, seria al mateix temps el llibre de la nostra decadència, el reflex d'una descomposició interior. No sé fins a quin punt es podria justificar açò amb l'ajuda d'altres documents literaris que ho corroborassen. Als Països de Llengua Catalana abunda tant l'erudit minuciós, aclaridor de dades i dates, com manca aquella altra mena d'investigador que es dedique a recollir i exposar què han pensat i què han sentit els catalans en alguns períodes decisius de llur existència col·lectiva. *Tirant lo Blanc* fou escrit entre 1450 i 1490. Durant aquest temps regnen a la nostra terra Alfons el Magnànim, Joan el Sense Fe i Ferran el Catòlic. El moment, doncs, no pot ser de major transcendència. Significa, per als Països de Llengua Catalana, el principi de la fi, i en alguns aspectes la fi rotunda. Un català d'avui, en meditar sobre el passat del seu poble, s'haurà de preguntar inevitablement quin era l'estat d'esperit dels catalans d'aleshores: què hi presentien, com reaccionaven davant el procés històric de què eren protagonistes.

Encara que sense cap corroboració exterior, em sembla lògic considerar *Tirant lo Blanc* com una mostra d'això, que cal explorar. Per a mi, respon a la intuïció que els seus autors, com altres catalans d'aquella època, tindrien d'una imminència vaga i amarga. En l'aire català del segle xv, tot i seguir essent la Corona d'Aragó una primera potència europea, es respiraria l'inelectable de la seua postergació política: exactament, de la postergació política dels catalans. Si la consciència nacional hagués

estat sòlida, la reacció d'aquells hòmens clarividents hauria estat vindicativa, violenta potser. Però l'hora de les nacions sonaria quan ja el Paísos de Llengua Catalana s'haurien fos en la Monarquia espanyola; vull dir, en la federació dinàstica que hegemonitzava Castella. La Monarquia espanyola abandonaria, amb el temps, les empreses polítiques tradicionals dels catalans. Per això entre aquests, i ja molt abans que allò és produït, hi degué haver més que res un sentiment d'impotència, resignat, com l'acceptació d'una fatalitat cega. Hom veia uns reis no assimilats, el traspàs de les campanyes d'Itàlia a mans estrangeres, l'aparició d'interessos polítics aliens als hàbits propis — al costum medieval. El perill, realment, no s'acostava de pressa. La unió amb Castella, per exemple, era una unió personal, un matrimoni de reis, no — ni jurídicament — de països, que l'atzar podia desfer. I, per complicar el miratge, València, la València de Martorell i Galba, era rica i fecunda com mai, una ciutat brillant, vitalíssima en aparença, cèlebre. Resignar-se, per tant, no era sacrifici: algunes coses, importants, es perdien; València, per contra, oferia la temptació de la seua opulència còmoda i quotidiana.

El pas de l'ideal cavalleresc, del fervor unitari medieval, a l'acontentament ciutadà, burgés, individualista, és general a l'Europa d'aleshores. Entre nosaltres, tanmateix, té una motivació particular, que potser l'accelera: el fracàs nacional. Hi predomina la sensació de no poder arribar a una plenitud que s'anuncia per a pobles més sortosos que el nostre. La renúncia s'imposa. I els catalans s'hi deixen endur. En el *Tirant* s'evoca, disfressada, la glòria del nostre passat. L'enyorança del que ja no és possible s'adapta a una perspectiva estètica, literària. El que cent anys enrere fou una realitat viscuda, es converteix en un record amable. Cervantes no enyora: lluita. El *Quijote* s'adreça contra les resistències del temps vell. I pledeja sabent perquè. Cervantes revela, a més, i també, un fracàs nacional, el de l'Espanya dels Austries. Però la seua part positiva és la de l'Humanisme renaixentista, la d'un món que comença i en el qual, d'amagat, ell espera. Martorell i Galba arrosseguen, al con-

trari, una mínima fe en les virtuts medievals, i n'enyoren la grandesa que no serà mai més factible. Una enyorança corcada, la seva, perquè compensen el sentiment de fallida amb la tranquil·litat alegre de qui es troba, sense esperar-ho, unes vacances pagades. La Història llicenciava els catalans, i ells s'ho prenien plàcidament. Martorell i Galba, fent-se'n eco, escriuen amb el *Tirant* el secret drama de la Catalunya del xv. Enyorança innòcua i humorisme innocent alter-

nen en les seues pàgines. Els cavallers s'aburgesen, desencisats, sense tenir res a fer, en tant que cavallers catalans. Ens manca, però, la revelació de què en pensava el poble, les classes baixes. Si algun dia es pot saber, confirmarà, n'estic segur, el que, segons jo llig en el *Tirant*, pensaven els cavallers i els lletrats, quant a la qüestió nacional. En tot cas, la guerra de les Germanies, a la València del xvi, es dona ja en unes circumstàncies ben distintes.

LA GALERIA DELS SOMNIS

Per DOMÈNEC GUANSÉ

HEM DE COMPRAR un bitllet sencer de la rifa. Tot un!

Carles escoltava cap cot. No sols perquè Elisa ho repetia com una cantarella, sinó perquè, de mena voluble, els seus desigs darrerament es multiplicaven i feien imperiosos. Per transigir, ell havia accedit a comprar uns quants dècims. Però tot un bitllet els ensorraria el pressupost. No li'n quedaria ni per a cigarretes. I si bé cap sacrifici no li semblava excessiu per a tenir al seu abast una noia tan deliciosa, haver-se d'abs-tenir de fumar...

Les raons que, entretant, exposava Elisa per justificar el seu desig eren de pes i de pessetes. Els diners que treurien amb uns quants dècims no farien variar radicalment llurs vides. En canvi, la grossa... quin capgirell!

— Pensa-ho, Carles!... (La veueta d'Elisa era d'allò més suau, més insinuant i, alhora, assenyada.) La sort no acostuma a repetir-se. L'hem d'agafar al vol. I figura't quin final d'estiuicig no tindriem!... Ens podríem comprar un d'aqueixos xalets voltats de pins, amb flors...

Fina, gràcil, ajaguda a la sorra, la seva pell adquiria una entonació daurada. El

llavi superior, molsut, que mai no acabava de cobrir-li les dents, el nasset camús, arromangat, desvergonyat, les parpelles proveïdes d'ondulades pestanyes que en esbatararse feien més enormes encara els seus ulls, li prestaven, mentre parlava, una expressió d'una gravetat una mica còmica, summa-ment excitant per a Carles. Sense poder resistir la temptació, s'inclinà per besar-la.

— Comprarem tot el bitllet! — exclamà.

— De veres?... — I, amb un impuls d'autèntica tendresa, Elisa li va correspondre el bes. Després s'enretirà i va quedar-se al·tra vegada estesa, d'esquena, amb les parpelles a mig cloure. Per entre les pestanyes veia una franja de mar d'una blavor intensa i argentada, el conjunt bigarrat dels banyistes, un grup d'infants que jugaven amb escumes de nacre... Tot ho eclipsà el tors atlètic i bronzejat d'un minyó. "La pell de Carles — va dir-se —, mai no obtindrà una tonalitat tan agradable. Sempre serà blanquinosa, i els banys de sol només li envermelliran. Ni els milions de la rifa no la hi faran canviar". Girà el cap per mirar a l'altra banda. Els xalets clapaven d'una blancor insòlita el verd dels pins. Alguns dels xalets ostentaven coloracions càlides. Un d'ells, de